

KDO JE TRETJA STRANKA V TEJ MAČJI GODBI? POSREDNIKI MED
VDOVCEM IN FANTOVŠČINO V ŠTIVANU PRI DEVINU LETA 1651*Aleksander PANJEK*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: aleksander.panjek@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava ritualno zasmehovanje vdovca ob njegovi drugi poroki, ki so ga leta 1651 privedili mladi fantje oziroma fantovščina iz vasi Štivan pri Devinu (v gospostvu in glavarstvu Devin, vojvodina Kranjska), s poudarkom na razreševanju nastalega spora. Osrednje vprašanje, na katerega poskušamo najti odgovor, je, kdo so bili posredniki med sprtima stranema in kakšno vlogo so odigrali pri razreševanju konflikta. V obravnavanem primeru je ritual tako imenovane »mačje godbe« (charivari, mattinata, sdrondenata), ki je sicer izpričan in razširjen v skoraj vsej Evropi, prerasel v hujši konflikt in se razrasel v nasilno vedenje in dejanja, kar tudi ni bilo neobičajno pri tovrstnih obrednih zasmehovanjih in kaznovanjih. Izkaže se, da so v Štivanu leta 1651 glavno posredniško vlogo odigrale ženske.

Gljučne besede: ritual mačje godbe (charivari), spor v vaški skupnosti

CHI È LA TERZA PARTE IN QUESTA MATTINATA? GLI INTERMEDIARI TRA IL
VEDOVO E I GIOVANI A S. GIOVANNI DI DUINO NEL 1651

SINTESI

Il contributo presenta il canzonamento rituale di un vedovo al secondo matrimonio, svolto dai giovani del villaggio di S. Giovanni di Duino (signoria e capitanato di Duino, ducato di Carniola) nel 1651, ponendo l'accento sulla risoluzione del conflitto insorto. La questione centrale cui si tenta di dare una risposta è costituita dall'identificazione degli intermediari tra le parti in conflitto e dall'individuazione del rispettivo ruolo nella sua risoluzione. Nel caso trattato il rituale della "mattinata" (charivari, sdrondenata, calderada), diffuso in quasi tutta Europa, escalò in un acceso conflitto con atteggiamenti e azioni violente, ricalcando anche da questo punto di vista un aspetto diffuso dello svolgimento di tali rituali. A S. Giovanni nel 1651 il ruolo di intermediario fu svolto dalle donne della comunità.

Parole chiave: rituale della mattinata (charivari), conflitto nella comunità rurale

UVOD

Prispevek obravnava ritualno zasmehovanje vdovca ob njegovi drugi poroki, ki so ga leta 1651 priredili mladi fantje oziroma fantovščina iz vasi Štivan pri Devinu, s poudarkom na razreševanju nastalega spora. Osrednje vprašanje, na katerega bomo poskušali najti odgovor, je, kdo so bili posredniki med sprtima stranema, kakšno vlogo so odigrali pri razreševanju konflikta in, ne nazadnje, kateri sta bili njihova socialna pripadnost in družbena vloga v vaški skupnosti. V obravnavanem primeru je ritual tako imenovane »mačje godbe« (charivari), ki je sicer izpričan in razširjen v skoraj vsej Evropi, prerasel v hujši konflikt in se razrasel v nasilno vedenje in dejanja, kar tudi ni bilo popolnoma neobičajno pri tovrstnih ritualih. Štivanska mačja godba (oziroma »mattinata« ali »sdrondenada« ali »calderada«, kot so ritual z italijanskim in furlanskima izrazoma definirali v našem viru) je presegla dopustne meje in s tem sprožila sodni proces, ki ga je vodilo deželno sodišče v Devinu. Zapisnik procesa je vir, na katerem sloni naša rekonstrukcija.¹ V prispevku bomo uvodoma navedli nekatere splošnejše značilnosti charivarija, nato na kratko predstavili dogodke iz naše zgodbe in se na koncu osredotočili na vprašanje, kdo je v tem primeru nastopil kot tretja stranka in kdo je razrešil nastali zaplet: sodnik, različni posredniki in posrednice ali morda celo devinska gospa, grofica Leonora vdova della Torre (Thurn), rojena markiza Gonzaga?

Naša zgodba je zanimiva tudi zaradi samega kraja dogajanja. Štivan pri Devinu leži na skrajni severni točki Jadrana, kjer reka Timava (Timav, reka Reka) ponovno izvira iz kraškega podzemlja in se takoj izlije v morje, nedaleč od gradu in trga Devina. Obenem je bil Štivan izrazito obmejna skupnost, saj se je nahajal prav na mejnem območju med habsburškim in beneškim ozemljem, kot zadnji habsburški kraj pred mejo pa ga je od beneškega Tržiča (Monfalcone) ločevalo le močvirnato območje (Lokavec). Štivan je spadal pod gospostvo in glavarstvo Devin, ki je od jadranske obale segalo v notranjost kraške planote in je pripadalo vojvodini Kranjski. Poleg mitnice je bil tu še pristan, ki je v zgodnjem novem veku odigral določeno vlogo v pomorskem trgovinskem prometu, pa tudi v tihotapstvu s soljo, zlasti v povezavi z mestom Gorico in dalje z Goriškimi Brdi in Tolminsko.² Njegova obmejna lega se je odražala tudi v sestavi prebivalstva. Poleg slovenske jezikovne komponente je bila prisotna še furlanska, kar izpričuje v sodnem spisu navedeni obstoj vaške četrti, poimenovane »contrada Furlans«. Dejansko je bil velik del udeležencev naše mačje godbe po vsej verjetnosti furlanskega rodu, čeprav se na tem obmejnem območju ni mogoče zanesti na imena in priimke kot na zanesljive pokazatelje jezikovne pripadnosti posameznika. Furlanski so tudi izrazi, ki se v viru uporabljajo kot sopomenke za mačjo godbo (sdrondenada, calderada) in so nedvomno vzeti iz živega govora prič na sodišču, kar tudi potrjuje navedeno tezo o furlanskem poreklu nekaterih

1 Zajeten sveženj procesnih aktov (to so predvsem zapisniki zaslišanj vpletenih v obravnavano dogajanje, večinoma domačinov iz Štivana pri Devinu) so hranjeni v AST, ATTA, 201/1. Vse dogajanje v zvezi s štivansko mačjo godbo in z njo povezani citati v članku so povzeti iz tega arhivskega vira.

2 O gospodarski in družbeni strukturi devinskega gospostva v času tu obravnavanega dogajanja glej Panjek, 2004; o goriški trgovini skozi Štivan je nekaj informacij mogoče najti v Panjek, 2002.

udeležencev. Obenem nakazuje verjetnost oziroma možnost, da se je tudi sam obred navezoval na širši italijanski kulturni prostor in njegove različice charivarija (*mattinata*), kar pa bo mogoče preveriti le z bolj poglobljeno analizo štivanske mačje godbe, kot si jo lahko privoščimo na tem mestu. Vsekakor sta tovrsten obred in navada izpričana že dvesto let pred štivansko mačjo godbo tudi v sosednjem Trstu, torej v habsburški deželi, in sicer s »proti-mladinskim odlokom« (1451), ki je starejšim od štirinajst let z grožnjo hudih kazni in zapora prepovedoval nočno »petje sramotnih, nespodobnih ali žaljivih stvari v kateremkoli kraju v mestu« (Klapisch-Zuber, 1985, 269).

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI MAČJE GODBE

Mačja godba je ritual, ki ga v mednarodnem zgodovinopisju poznamo pod različnimi imeni (fran. *charivari*, it. *mattinata*, angl. *roughmusic*, nem. *Katzenmusik*) in se je v novem veku in ponekod vse do 20. stoletja prakticiral marsikje v Evropi, od Škotske preko Anglije in Francije, do Portugalske, Španije in Italije ter Nemčije, Madžarske in Romunije.³ Na Slovenskem je doslej poznanih razmeroma malo in večinoma poznejših primerov od našega, štivanskega.⁴

Gre za ritual ljudskega grajanja in obsojanja vidnejših kršitev vrednot in standardov lokalne skupnosti o tem, kaj je pravilno in sprejemljivo spolno ter zakonsko vedenje. Tarče, in sicer par ali posameznik, so bile podvržene ritualni javni očrnitvi svojega ugleda z zasmehovalnim petjem, glasnim razgrajanjem, razbijanjem po loncih, kozicah in raznovrstnih posodah ter predmetih, s katerimi je bilo mogoče povročati hrup. Običajno so sodelujoči sestavili sprevod, vzdušje je bilo pustno polno smeha in grobih parodij. Charivari je torej karnevalni ritual, ki je (kot karnevalski rituali nasploh) predstavljal nekakšen javni in glasni komentar na družbeno stvarnost v skupnosti in katerega namen je bilo uveljavljanje pravilnega vedenja s pomočjo zasmehovanja nepravilnega ravnanja. Tako kot druge karnevaleske uprizoritve, je tudi mačja godba nudila ritualno obliko, ki se je lahko uporabljala v različnih primerih in s katero so se lahko izvajale različne stopnje kaznovanja tako, da je nudila ritualno strukturo tudi za izvajanje nasilja v primerih, ko je posmeh prerasel v napad. Mačja godba je pomenila ritualni izziv časti njenih žrtev, ki so se lahko odzvale s plačilom globe in si s tem zagotovile pomiritev, ali pa so se lahko uprle plačilu in na ta način tudi same izzvale čast napadalcev, ki so jo nato morali braniti z vztrajanjem pri zahtevah in stopnjevanjem nasilja. Sodelujoči na charivariju so namreč svojim tarčam praviloma postavljali zahtevo po odkupnini v obliki pijače in hrane, na račun katere so potem veseljačili pozno v noč. Če pa žrtev ni pristala na plačilo odkupnine, se je lahko ritual tudi nesrečno končal s prepiri, pretepi, večjimi izgredivi in celo umori ter posledično s sodnimi procesi. Sami sodelujoči niso nujno vedeli, kaj natanko želijo, niti kakšen bo končni izid charivarija. Izid rituala je bil torej odprt: lahko se je končal z reintegracijo nekonformistov v skupnost, z njihovim izgonom, s ponižanjem ali, kot rečeno,

3 Muir, 2005, 106. Za pregled nad temeljno literaturo na temo mačje godbe v mednarodnem zgodovinopisju glej Muir, 2005 in Thompson, 2010.

4 Glej npr. Studen, 2001.

v najhujših primerih tudi s smrtjo. Tarče mačje godbe so bili posamezniki in pari, ki so s svojim vedenjem in ravnanjem na različne načine izstopali in kršili pravila skupnosti na spolnem in zakonskem področju. Najobičajnejše žrtve so bili: moški ali ženska ob drugi, tretji poroki (torej vdovec ali vdova ob vnovični poroki); starejši moški, ki je poročil mlado dekle, in obratno, starejša ženska, ki je poročila mladega fanta; dekle, ki je poročila »tujca« (pri čemer je bilo dovolj, da je fant iz druge skupnosti); fant iz druge vasi, ki je prišel snubit dekle iz lokalne skupnosti; ženi podrejen mož; prešuštniki in prešuštnice; pari brez otrok (Muir, 2005, 106–111).

Posebej pogosta tarča so bili starejši moški in vdovci, ki so se poročili z mlajšim dekletom. Mačjo godbo so namreč marsikje praviloma uprizarjale fantovščine, to so skupine fantov in mlajših neporočenih moških iz skupnosti, ki so si prilaščali pristojnost nad pustnimi in drugimi vaškimi praznovanji, kakor tudi nadzor nad vedenjem neporočenih deklet in drugih mladostnikov ter izstopajočih parov v skupnosti. Neporočeni fantje so izvajali nekakšno spolno jurisdikcijo nad neporočenimi dekleti v svoji skupnosti in skušali varovati ter regulirati spolni dostop do »svojih« mladih žensk z uporabo rituala in nasilja. V milejših primerih so lahko postavili smrdeč grm pred hišo dekleta moralno »vprašljivega« vedenja ali so ji prepevali vulgarne in žaljive podoknice, fant iz druge skupnosti, ki je želel neovirano snubiti vaško dekle, pa je moral plačati odkupnino, če ni hotel biti pretepen.⁵

Poleg navedenih je bilo še veliko več možnih prekrškov, razlogov in oblik obrednega norčevanja, ki so bili v različnih evropskih deželah drugače pogosto zastopani in poudarjeni, obenem pa so se lahko spreminjali v času, v teku stoletij. Tudi osrednja vloga fantovščin ni nujno predstavljala pravila, kakor vnovična poroka vdovca ali vdove z mlajšim partnerjem ni povsod bila izstopajoči vzgib za mačjo godbo (Thompson, 2010, 561–642). K temu je potrebno dodati, da je mačja godba pod krinko in podobo tipičnega rituala proti spolnim in zakonskim prekrškom lahko prikrivala tudi druge vzgibe in motive oziroma natančneje, da so za prireditelji rituala stali drugi razlogi nezadovoljstva in drugačni konflikti, pri čemer je prekršek na področju spolne ali zakonske morale predstavljal le priročno priložnost za obračun, kateremu je mačja godba nudila ustaljeno, obredno obliko izvedbe in splošno znan način izražanja. Kakor je prepričljivo argumentiral Thompson, je za razumevanje pomena in vloge mačje godbe potrebno upoštevati vsakokratni lokalni kontekst, saj sta vsak prekršek in njegovo kaznovanje imela neko predzgodovino, ki je bila marsikdaj odločilnega pomena za sproženje obreda. Tako je mogoče ugotoviti, da je bil v številnih primerih tarča mačje godbe nekdo, ki je bil v skupnosti nepriljubljen tudi iz drugih razlogov, ki so lahko predstavljali prevladujoči vzgib. Žrtev mačje godbe je lahko bil »tujec«, prišlek, nekdo, ki se je zavestno in hote razlikoval od članov skupnosti, nekdo, ki je že dalj časa narobe ali neprimerno ravnal, nekdo, ki je kršil pravila skupnosti in njeno percepcijo pravičnosti na ekonomskem področju (na primer z neustreznim izkoriščanjem srenjske zemlje, kakor tudi s tem, da je svoje izdelke prodajal po prenizki ceni in s tem predstavljal neloyalno konkurenco), ali pa je bil predstavnik ene od dveh

5 Muir, 2005, 107, 109. O fantovščinah in njihovi vlogi pri izvajanju in ohranjanju običajev ter pravil skupnosti na Primorskem glej npr. Hrobat Virloget, 2012.

skupin v skupnosti, sprtih zaradi razhajajočih se ekonomskih interesov, lahko je bil tudi osvovraženi predstavnik lokalne oblasti, v dobi industrializacije pa tudi stavkokaz. Poleg sankcioniranja ravnanj v zasebnem življenju je torej mačja godba svoje razloge večkrat črpala na področju »javnega«, čeprav je treba upoštevati, da je v majhni skupnosti, kjer se vsi poznajo in so med seboj sorodstveno ali drugače povezani ter dan za dnevno življenje v tesnem stiku, ravnanje v zasebnosti obenem tudi del »javnega« življenja. »Toda mačja godba je lahko bila tudi izgovor za pijanske orgije ali izsiljevanje. Lahko je legitimirala mladine« (Thompson, 2010, 607–633).

Kot bo mogoče opaziti iz sicer strnjene opisa dogajanja, podanega v nadaljevanju, mačja godba v Štivanu pri Devinu leta 1651 vsebuje in izkazuje marsikatero od navedenih značilnosti ter pomenskih razsežnosti, vključno s »pijansko orgijo«, izsiljevanjem in »agresijo mladine«, in jo je na tej osnovi mogoče nedvoumno in polnopravno umestiti v široko tipologijo evropskih charivarijevskih ritualov. Naš primer nedvomno sodi v široko zastopano skupino mačjih godb, prirejenih proti vdovcu ob vnovični poroki in s pomembno vlogo vaške fantovščine, obenem pa je iz sodnih spisov mogoče sklepati (ali bolje slutiti), da je tudi ta charivari imel svojo predzgodovino v lokalni skupnosti in razloge, ki so presejali samo dejstvo vnovične poroke. Vendar tovrstna analiza »ozadja« in geneze sdrondenade, ki je potekala v Štivanu leta 1651, presega predvideni obseg in cilje pričujočega prispevka, poleg tega pa bi v namen take, globlje rekonstrukcije morali poleg samega procesnega spisa pritegniti v analizo tudi drugo arhivsko gradivo, kar doslej še ni bilo opravljeno. Tudi zaradi teh razlogov se bomo v nadaljevanju osredotočili na izhodiščno vprašanje kdo (vse) je pri razreševanju nastalega zapleta nastopil kot »tretja stranka«, kar nam bo vsaj deloma osvetlilo tudi socialni kontekst in preplet medosebnih vezi v vaški skupnosti, v katerih se je ustvarila napetost, ki je leta 1651 »počila« v obliki hrupne in nasilne mačje godbe.

MATTINATA, SDRONDENADA, CALDERADA ALI MAČJA GODBA V ŠTIVANU PRI DEVINU

Mačja godba se je pričela 27. januarja 1651 ob popoldanskem času, s prihodom dr. Zorzija Baldigare iz Gorice v Štivan v spremstvu svoje nove žene in manjše skupine njenih sorodnikov. Baldigara je bil vdovec, ki se je pravkar ponovno poročil z nevesto iz družine Milost (Millost) iz bližnjega mesta Gorice.

Fantje iz štivanske vaške skupnosti so se zbrali na domu svojega župana Antona Budina in ga pozvali, naj se oglasi pri Baldigari ter od njega v imenu sosedov poda zahtevo po odkupnini v skladu z običajem, sicer mu bodo priredili mačjo godbo, oziroma, kot se je na zaslišanju natančno izrazil eden od udeležencev, Franc Bagon: »Združili smo se mi Mladi, in Sosedje, ki stanujemo v Štivanu, in smo šli obiskat gospoda Antona Budina našega Župana, kot našega Vodjo, in glavnega, kateremu smo rekli, da ker je dobro znana navada te Dezele, da ko se Vdovec ali Vdova ponovno poroči, se običajno plača dobro napitnino Mladini iz Občine, zato da se mu ne priredi sdrondenate, tako naj omenjeni Župan gre obiskat Zorzija in ga opozori, da se mora sam obsoditi in se podvreči običaju«. Tako so soglasno poudarjali na procesu tudi drugi udeleženci mačje godbe. Anton Paštrovč je na

primer izjavil, da »tak je namreč deželni običaj, in povsod je tako, da se te sdronenate priredijo vdovcem, ko se ponovno poročijo«. Zorzi Baldigara je županu obljubil, da bo naslednjega jutra ponudil »častno malico« (honorata colatione), če bo vaška fantovščina odstopila od namere, da priredi sdronenado. Zbrani fantje se niso zadovoljili s tem odgovorom, ampak so od Baldigare zahtevali jamstvo, da bo držal obljubo, in natančen opis tega, kako in koliko jih bo počastil. Ker pa zelenega zagotovila in opredelitve »častne malice« niso dobili, so pričeli z mačjo godbo.

Podali so se k Baldigarovi hiši v vasi, kjer so se ob poročni večerji zbrali vdovec – ženin z nevesto in svati, ter pričeli glasno vpiti in hrupno razbijati po kozicah in drugih predmetih. Na zahteve po opredelitvi in potrditvi svoje obljube jim je Baldigara odgovoril tako, da je k njim nekajkrat zapored poslal svojega hlapca in dekla z namenom, da potrdita njegove namere glede »častne malice«. Hlapec in dekla sta vaškim fantom prenesla Baldigarjevo sporočilo, vendar pa nista hotela prevzeti odgovornosti za obljubo, ki so jo fantje zahtevali. Užaljeni, ker se Baldigara ni hotel osebno pogovarjati z njimi in jim je kot sogovornike pošiljal služinčad, kakor tudi zaradi tega, ker ni opredelil obljubljene »častne malice«, se fantje niso zanesli na samo ustno preneseno obljubo brez osebne potrditve z možatim stiskom roke.

Tako se je mačja godba stopnjevala v nekaj zaporednih valovih, med katerimi so si fantje privoščili premore in kar precej vina. Glasno razgrajanje je kmalu prešlo v nasilna dejanja, v katerih so udeleženci pričeli razbijati z lesenimi koli, kamenjem, sekirami, kladivi za razbijanje kamna in puškami (nekateri so bili namreč oboroženi s strelnim orožjem) po hišnih vratih, balkonih in Baldigarovi trgovini, ki se je nahajala v pritličju njegove stanovanjske hiše. Baldigarova jedilnica je bila točno nad obokom, postavljenim nad javno cesto, tako da so fantje s ceste dosegli strop podvoza in z razbijanjem po njem tolkli ob tla jedilnice, kjer so bili svatje zbrani pri večerji. Naenkrat je iz stropa pricurilja tekočina, za katero so udeleženci mačje godbe posumili, da je urin, kar jih je še dodatno razjarilo, svatje pa so, po nekaterih pričevanjih, na razbijanje odgovorili z lučanjem kamenja na fante.

Sledil je premor, med katerim so si opiti in razposajeni fantje na domu svojega vodje Karla Bizjaka naredili vojaške nazive, njihov »kapitan« pa je zapisal imena sodelujočih »vojakov« na list papirja. Kljub nadaljevanju in vztrajanju pri razbijanju in nagajanju novo poročenemu vdovcu, je bila fantovščina tistega dne neuspešna in ni dosegla zelenege, zato se je zvečer razšla.

Naslednje jutro je Baldigara sestavil prijavo, v kateri je opisal dogodke prejšnjega večera in jo odnesel na devinski grad, kjer jo je izročil namestniku glavarke in obenem sodniku (Luogotenente et Giudice) Giovanniju Trevasu. Na ukaz devinske gospe grofice Leonore vdove Thurn je namestnik in sodnik nemudoma odšel s svojim pisarjem (kancelarjem) v Štivan na ogled poškodovane Baldigarove hiše in zaslišanje prič. Začel se je procesni postopek.

Ogled je potrdil hude poškodbe na lesenih delih stavbe. Baldigara je v bistvu trdil, da fantovščina ni imela razloga za svoje ravnanje, saj naj bi sam spoštoval običaj mattinate s tem, ko jim je večkrat obljubil »častno malico«. Nato je namestnik in sodnik Trevas zaslišal še udeležence svatbene večerje in štivanskega župana Antona Budina. Svatje so v svojih pričevanjih potrdili navedbe iz Baldigarove prijave.

Po prihodu sodnika Trevasa na Baldigarov dom so se vaški fantje ponovno zbrali na vaškem trgu, kamor jih je priklical zvok priložnostnega bobna – mernika za žito, in se nato odpravili k štivanskemu župniku Karlu Delfinu. Izvedeli so, da se sodnik nahaja pri Baldigari, zato so zbrani ob vinu na župnikovem domu sklenili, da bodo Trevasa prosili, naj jim dovoli nadaljevati z mačjo godbo, saj vdovec – ženin še ni izpolnil običajne obveznosti do plačila odkupnine. Tokrat so skoraj vsi imeli pri sebi strelno orožje. Tako oboroženi so se odpravili in se nekaj časa zadržali na manjši vzpetini, ki so ji pravili Breg in se je nahajala ob cerkvi sv. Katarine, nedaleč stran od Baldigarove hiše. Nato so fantje in bobnar, ki je tolkel po merniku za žito, oboroženi in vojaško postrojeni paradirali po vaških ulicah in pred Baldigarovo hišo, v kateri je sodnik vodil preiskavo. Zaskrbljeni namestnik in sodnik Trevas je zato dvakrat izdal ukaz (mandato), napisan v latinščini, v katerem je pozval udeležence neredov, naj se povrnejo k poslušnosti in se nemudoma napotijo na devinski grad ter se predajo sodišču. V nasprotnem primeru jim je grozil s kaznijo desetih mark. Zapisan ukaz je predal županu z navodilom, naj ga izroči zbrani fantovščini, vendar so fantje oba ukaza zavrnili z zahtevo, naj namestnik in sodnik poleg Baldigarovega opisa dogodkov prisluhne tudi njihovi različici zgodbe. Njihova prošnja je naletela na gluha ušesa, zato so jezni fantje, oboroženi s strelnim in hladnim orožjem ter postrojeni, ob bobnanju žitnega mernika nadaljevali s paradiranjem po vaških ulicah in pred Baldigarovo hišo, v kateri je še tičal osupli (in prestrašeni) sodnik, dokler se proti zgodnjemu januarskemu večeru niso oddaljili.

Vzporedno s tem dogajanjem so potekala pogajanja, vendar posredna, med ženskami, o katerih bomo več izvedeli kasneje. Na teh pogajanjih je bil dosežen dogovor o Baldigarovi »kaznik« v višini dveh skudov v denarju, pol urne vina in dukata kruha, s čimer je fantovščina nekako dosegla svoj cilj, čeprav je sprva zahtevala bistveno več. Umaknili so se na dom Karla Bizjaka, vodje mačje godbe in »kapitana« mačje čete, ki je na svojem dvorišču s spisane seznama sklical postrojene udeležence po imenu in činu in na ta način preveril njihovo prisotnost. Nato se se napotili v hišo mitnice, kjer jih je pogostila mitničarjeva žena v odsotnosti svojega moža. Tu so dobili obljubljeni vino in kruh, se predali popivanju in veseljačenju ter na koncu skupaj prespali noč.

Ob zori naslednjega dne je skupina najbolj gorečih fantov odplula po bližnjem jezeru Lokavcu z barko, katere lastnik je bil aktivni udeleženec mačje godbe in bobnar v mattinatti Paron Seff Turchetto. Ta je namreč moral dostaviti sod olja gospe grofice na bližnji termalni vrelec, kjer se je gospa očitno rada kopala. Razposajena skupina mladeničev se je na barki predala norčijam v karnevalesknem stilu z dejanji, ki so črpali navdih v simboliki in oblikah kaznovanja, značilnih za mačjo godbo: mlajšega, rahlo slaboumnega fanta so privezali z vrvo čez trebuh in ga dvignili na jambor, da je vreščal in jokal od bolečine in strahu, županovega sina Ivana Budina pa so prisili v običajno ljudsko obliko posmeha, to je jahanje osla.

Sredi dneva so se vrnili v Štivan, odložili orožje in odšli na dom župnika Delfina, kjer so srečali Baldigarovo in »goriške gospode«, sorodnike njegove neveste, se z njimi pobotali, dogovor pa potrdili ob nazdravljanju z vinom. A ne vsi. Eden od vodilnih fantov v mačji godbi, »alfiere« Giobatta Blonda, pobota ni sprejel, zato mu je župnik zlil kozarec vina na glavo. Užaljeni Giobatta se je umaknil na svoj dom, kamor so pred tem fantje pospravili

svoje orožje, se zaprl v hišo ter pričel groziti. Seff Turchetto je splezal v hišo skozi okno in odprl vrata fantom, da so lahko odnesli svoje orožje in se mirno razšli.

S tem je bilo zgodbe navidezno konec. Fantovska družčina se je zvečer zbrala ob pijači v gostilni čevljarja Ivana Lavrihe, vendar njihova napetost očitno še ni povsem popustila. Ko so naenkrat zagledali skupino mož, ki se je približevala Štivanu, so se v strahu, da gre za vojake z gradu, ki so prišli ponje, oboroženi zatekli v mitnico. Ženske so klicale za njimi, da to niso vojaki temveč kmetje, zato so se fantje pomirjeni vrnili vsak na svoj dom, Karlo Bizjak, »kapitan« mačje godbe, pa je šel na večerjo z Giorgiom Baldigarom, »saj sta se pobotala in pomirila«.

To je bil konec mačje godbe, a sodni proces se je šele zares začel, z njim pa so fantje začeli čutiti tudi posledice skoraj tridnevnega prestopanja meje zakona. V naslednjih dneh so, v strahu pred posledicami in kaznimi, nekateri od udeležencev zbežali čez mejo v beneški Tržič in se tam kar nekaj časa zadrževali. Paron Seff Turchetto je zbežal z ženo in otroki, kar mu je bilo s strani sodnika kasneje očitano kot oteževalna okoliščina, saj se je kot odrasel in poročen moški udeležil rituala, ki je bil sicer značilen za mladostnike. Zatočišče pred pravico pa sta si županov sin Ivan Budin in »mežnar« (mesnar, monigo) štivanske cerkve Matija Brajnik poiskala kar v vaškem zvoniku. Proces je trajal bistveno dlje kot beg, zavlekel se je tja do septembra, ko je »Grofica Eleonora Gospodarica« (Illustrissima signora Contessa Eleonora Padrona) še tretjič in zadnjič ukazala sodniku Trevasu, naj ga vendarle zaključí.

KDO JE ODIGRAL VLOGO TRETJE STRANKE?

Kot prvo velja omeniti, da so vaški fantje očitno pridobili dovoljenje od gospe grofice, da vdovcu Baldigari priredijo mattinato ob njegovi vnovični poroki. Lokalna oblast je torej priznavala pravico do izvedbe običajnega rituala. Problem in prekoračitev zakona tako nista nastala zaradi same mačje godbe, ampak zaradi drugih razlogov. Poglejmo jih.

Najprej se bomo vprašali, ali je kot posrednik v sporu nastopal sodnik. Čeprav je bil po svoji funkciji institucionalno poklican, da razsoja o dogodkih in dejanjih, in bi v tem primeru lahko nastopil kot tretja stranka med sprotima stranema, je sodnik na tej točki odpovedal. Iz procesnega gradiva je namreč precej jasno razvidno, da se je zaradi materialne škode, ki je bila povzročena, takoj postavil na Baldigarovo stran. Še več, zaradi tega, ker je nespoštovanje svojih ukazov in vztrajno paradiranje z orožjem razumel kot izziv in kršitev svoje avtoritete in »postave« ter skorajda prevratniško in uporniško ravnanje proti »Pravici«, se je sodnik počutil (tudi osebno) razžaljenega in je to ravnanje vključil med obtožbe udeležencem mačje godbe. Na tej osnovi je Trevas sebe in avtoriteto gospostva dejansko vključil kot oškodovano stranko v postopku, tako da je bil zaplet sestavljen iz dveh konfliktov: prvi je bil na relaciji fantovščina – Baldigara, drugi pa na relaciji fantovščina – sodnik. Posredniško in miriteljsko vlogo so torej odigrali drugi.

Osrednjo vlogo so prav gotovo odigrale ženske, med katerimi izstopa mati vodje mačje godbe Karla Bizjaka, to je gospa Marjana Bizjak (Donna Mariana Bisiacha), ki je ves čas spremljala dogajanje in mirila sina. Gospa Marjana je bila tudi ta, ki se je dogovorila za plačilo in znesek »odkupnine«, in sicer z žensko, to je s Katarino, vdovo Štanta, ki je

bila prisotna na Baldigarovi poročni večerji in s katero so jo vezale sorodstvene vezi, saj je bila Marjanina svakinja. Ker je ta dogovor med ženskama omogočil prenehanje mačje godbe lahko upravičeno trdimo, da so prav ženske odigrale bistveno vlogo posrednic v sporu. Ženske so tudi poskrbele za to, da so se fantje izživelili brez nadaljnega povzročanja težav, s tem, ko so jih gostile (in zaklenile) v prostore mitnice (mitničarjeva žena je to storila »v moževi odsotnosti«).

Šele nato sta nastopila »lokalna veljaka«, moška predstavnik skromnejše devinske in štivanske elite, to sta bila župnik gospod Delfin in gospod Vespasiano Brunner (Signor Vespasiano Pruner), ki sta fante po njihovem povratku z norčij na barki, s katero so pluli po Lokavcu, pregovorila, naj z Baldigarom in njegovimi sorodniki sklenejo mir. To se je tudi zgodilo, in sicer na župnikovem domu, dogovor pa so potrdili z nazdravljanjem. Uradna pomiritev je bila torej sklenjena med moškimi, ob prisotnosti avtoritete v skupnosti, ki jo je v tem primeru posebej župnik. Vendar pa so zadeve že pred tem dodobra zgladile ženske, ki so ustvarile primerno ozračje, saj je takrat fantovščina že dosegla svoj eksplicitni cilj, in sicer plačilo »kazni« oziroma odkupnine.

Nazadnje velja omeniti še devinsko gospo grofico Leonoro della Torre Gonzaga, ki je sicer odredila preiskavo, vendar je nato očitno bila vse bolj nezadovoljna zaradi trajanja procesa, ki ga je vodil sodnik Trevas. Trikrat mu je namreč ukazala, naj vendarle zaključi več mesecev trajajoči proces z ustreznimi kaznimi za storjena dejanja. Dolgotrajnost procesa namreč ni bila le posledica izmikanja in kupovanja časa s strani obtožencev, ampak več kot očitno tudi osebne »čustvene« vpletenosti sodnika, ki je svojo osebno prizadetost sicer pretvarjal v obtožbe o neposlušnosti in upornosti proti gosposki in zakonu. V tem smislu, to je kot spodbujevalko zaključka procesa, lahko interpretiramo vlogo devinske gospe kot tretje stranke, in sicer tako v konfliktu na relaciji Baldigara – štivanska fantovščina, še bolj pa v tistem med sodnikom Trevasom in fantovščino.

Na osnovi povedanega je mogoče zaključiti, da se je v razreševanje zapleta tako ali drugače vključila lokalna skupnost skorajda v celoti, oziroma predstavniki njenih segmentov in lokalnih avtoritet: ženske, župnik, lokalni veljak in grofica. Odpovedali pa sta ravno tisti dve osebi oziroma funkciji, ki bi bili najbolj poklicani k posredniški vlogi. To sta vaški župan, ki je svojo posredniško nesposobnost oziroma neučinkovitost dokazal že prvi večer, poleg tega, da je bil v dogajanje vpleten v prvi osebi ter preko svojega sina, in devinski sodnik, ki se je osebno vključil v zaplet in na ta način izgubil možnost, da bi posredoval med stranema.

Ob vsem tem velja za zaključek omeniti še očitno in pomembno vlogo sorodstvenih vezi. Ta je jasno razvidna pri razreševanju spora, saj sta ga odločilno omilili mati in teta vodje mačje godbe ter s tem zaplet razpletli do točke, ko je bila možna tudi moška sprava. Vendar so bile sorodstvene vezi morda povezane tudi v vzgibi za samo sdrondenado. Ne gre namreč spregledati dejstva, da je bila teta Karla Bizjaka sorodnica goriške neveste in članica njenega spremstva, tako da je tudi sam vodja mačje godbe, vsaj posredno, bil v sorodstvu z nevesto, obenem pa je bil drugi človek v sdrondenadi, to je »alfiere« Giobatta Blonda, nečak vdovca – ženina Baldigare, svojega strica po materini strani. Vlogo teh (in drugih) sorodstvenih razmerij pri ustvarjanju razlogov za mačjo godbo je zaenkrat mogoče le slutiti, kakor tudi pomen dejstva, da se žrtev mačje godbe dr. Baldigara očitno ni

čutil enak med enakimi v štivanski vaški skupnosti, kar je dokazoval tudi s tem, da se ni želel osebno pogovarjati in pogajati s fantovščino, temveč je na razgovore pošiljal dekle in hlapca. Postavlja se torej vprašanje, koliko in kako je bila žrtev mačje godbe vpeta v vaško skupnost in ali ji je bila morda »tuja«, morebiti zato, ker se ji je zavestno odtujevala. Tudi to mora biti še predmet preudarka v nadaljnji, bolj poglobljeni analizi štivanske mačje godbe in njenega procesa iz leta 1651, a v ta namen bo potrebno pritegniti tudi druge vire, ki bi pomagali osvetliti družbena in sorodstvena razmerja v vaški skupnosti in s tem tudi pojasniti prikrite vzgibe za »našo« sdrondenato.

WHO IS THE THIRD PARTY IN THIS ROUGH-MUSIC RITUAL? THE
INTERMEDIARIES BETWEEN THE WIDOWER AND THE YOUTH-ABBEY
IN ŠTIVAN (S. GIOVANNI DI DUINO) IN 1651

Aleksander PANJEK

University of Primorska, Science and Research Centre, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: aleksander.panjek@zrs.upr.si

SUMMARY

The paper presents a mock ritual directed to a widower at his second marriage, and played by the youth abbey of the village of Štivan / S. Giovanni di Duino (manor and captaincy of Duino, the Duchy of Carniola) in 1651, with an emphasis on the resolution of the conflict that arose. The central question addressed is the identification of the intermediaries between the conflicting parties and the identification of their role in the resolution of the conflict. In our case the »rough music« ritual (charivari, mattinata, sdrondenata, calderada), spread throughout most of Europe, escalated in a heated conflict with violent attitudes and actions, which also represents a common aspect in the performance of these rituals. In Štivan in 1651 the main intermediary role was played by the women in the community.

Key words: rough music ritual (charivari), conflict in a rural community

VIRI IN LITERATURA

AST, ATTA, 201/1 – Archivio di Stato di Trieste, Archivio Torre Tasso Antico, šk. 201/1, fasc. 53, l. 1-107.

Hrobat Virloget, K. (2012): Šagre v Istri: etnološki pogled. V: Panjek, A. (ur.): Istrski praznik: preteklost, sedanost, avtentičnost. Šagre in ljudski prazniki v severni Istri. Koper, Univerzitetna založba Annales, 14–24.

Klapisch-Zuber, C. (1985): Women, Family, Ritual in Renaissance Italy. Chicago, University of Chicago Press.

Muir, E. (2005²): Ritual in Early Modern Europe. Cambridge, Cambridge University Press.

Panjek, A. (2002): Terra di confine. Agricolture e traffici tra le Alpi e l'Adriatico: la contea di Gorizia nel Seicento. Gorizia, Edizioni della Laguna.

Panjek, A. (2004): Fevdalna renta in agrarno gospodarstvo na Krasu na podlagi cenitev gospostev (1615-1637). Acta Histriae, 12, 2, 1–72.

Studen, A (2001): Mačja muzika v Celju. V: Cvirn, J. et al. (ur.): Slovenska kronika XIX. stoletja, knj. 1. Ljubljana, Nova revija, 337–338.

Thompson, E. P. (2010): Navade, plebejska kultura in moralna ekonomija. Ljubljana, Studia humanitatis.